

Pragmatizm ve Sanatın Ahlaki Eleştirisi: Ralph Barton Perry Örneği

Emrullah Kılıç*

Özet

Düşünme, insani ve varoluşsal bir hadisedir. Varoluşa yoğunlaşan düşünme, var olanda sadece rasyonel olarak aranma anlamına gelmez. Bununla beraber düşünme varlığın çağrısı karşısında öznenin hissiyatı, aklı, kalbi vs. tüm benliğiyle katıldığı bir faaliyetle gerçekleşebilir. Bu nedenle düşünmeyi sadece zihinsel bir hale tahsis etmek; insanın gönlünü, hissini, kalbini ve kendisini varlığa açmasını görememektir. O halde düşünme akli bir faaliyetten çok, insanın bütün varlığıyla, kalbiyle, varoluşuyla, varlıkla karşılaşma hadisesidir. Bu bağlamda varoluşla karşılaşmanın en pratik hali olan ahlak her şeyden önce ne yapacağını ve onu nasıl yapacağını bilmeyi ve akabinde onu benimsemeyi gerektirir. Pragmatistlere göre ahlakilik, ahlaki ikilemlere tam ve kesin cevaplar vermenin yanlış olduğunu kabul etmeyi de beraberinde getirir. Dolayısıyla bilim gibi ahlaki araştırma da geniş şekilde deneyimsel ve hipotetik olmalıdır; sanat gibi tahayyüli ve dramatik teknikleri kullanılmalı ve böylece düşünme, ahlaki açıdan problematik durumları mümkün olan en geniş şekliyle düzeltilmeye yardım etmelidir. Bu doğrultuda pek çok düşünür ahlaki davranışın resmini mutlakçı modelden uzaklaşarak mekanik ve amaçsız bir yaşama yön vermenin paradigması olarak sanata dönmemizi önerir. Bir durumu zeki bir şekilde benimsemek onu estetik olarak benimsemektir. Bu şekilde eylemde bulunarak ahlaki yaşamı şekilcilikten ve sıkıcı tekrarlardan koruyup esnek, canlı ve gelişmeye açık olarak betimlemektir. Böylece ahlaki yaşamın genel özellikleri olarak görülen şeyleri bütünlüklü ve dengeli bir yapıya kavuşturmanın imkânı sağlanabilir. Pragmatist düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olan Ralph Barton Perry'ye göre ahlakın gerçekte ne olduğunu anlamak, onun iddialarını kabul etmek, onun sanata ve dine, insanların tüm büyük ve kalıcı girişimlerine uygulanışını, eleştirel ilişkisini de anlamaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, emrullah.kilic@hbv.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-0221-0944,
DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0187

Perry, finalist yaklaşımlarda olduğu gibi ahlakın kökeni ve anlamına odaklanmaz. Dolaysız ve ampirik bir yöntemden hareketle el altında olana “ilgi” ile etiketlediği ahlakı/değerleri ölçümde de üç standart belirler. Bu standartlar; yoğunluk, tercih ve kapsayıcılıktır. Standartların mümkün olduğunca tanımlanabilir ve nesnel bir zemine dayandırılmaması gerektiğine inanan Perry’ye sanat da aynı standartlara tabidir. Sanatın ahlak üzerindeki etkisinden hareket eden Perry’ye göre sanat, diğer tüm ilgi alanları gibi, ancak sağlam ve bütün bir toplumda gelişebilir ve hayattaki sağlamlığın ve bütünlüğün yarası ahlaktır. Güzel sanatlarla uğraşırken ahlaki standartları tamamen terk etmenin entelektüel bir özgürleşme işareti olduğunu düşünen birçok kişinin varlığına rağmen Perry’ye göre sanat; ahlaki eleştiriye tabidir. Aksini düşünenler iyi ve güzel kavramlarını birbirine karıştırmaktadırlar. İyiliğin güzellikle karıştırılması, eylemin yerine takdiri koyma ve böylece hayatı bir girişimden çok bir gösteri haline getirme eğilimini yansıtmaktadır. Bu nedenle Perry için etik kavramları estetik kavramlarla değiştirmek, ahlakın kalbini çıkarmaktır. Hayatın kendi yolunda iyi olması gerektiğini ifade eden Perry için söz konusu yolu tanımlayan ilkelerin öncelikli olarak ahlaki ilkelerdir. Tüm bunlardan harekete çalışmamız, Perry’nin sanatı ahlaki eleştirisini, sanatın ayrı bir kanon olmasına izin vermezken onu ahlaki yaşamın ilkelerine bağlı kılan tamamlayıcı bir denge durumuna kavuşturma çabasına odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: R. Barton Perry, Pragmatizm, Düşünme, Ahlak, Sanat, Eleştiri, Denge.

Pragmatism and Moral Criticism of Art: The Case of Ralph Barton Perry

Abstract

Thinking is a humanistic and existential event. Thinking that focuses on existence does not only mean searching rationally in what exists. However, thinking is the subject's feeling, mind, heart, etc. in response to the call of existence. It can be realized through an activity in which one participates with one's whole self. Therefore, allocating thinking only to a mental state means ignoring one's heart, feelings, heart and opening oneself to existence. In that case, thinking is more than a mental activity, it is an event of encountering the human being with his whole being, his heart, his existence, and existence. In this context, morality, which is the most practical form of encountering existence, requires, first, knowing what to do and how to do it, and then adopting it. According to pragmatists, morality involves accepting that it is wrong to give complete and definitive answers to moral dilemmas. Thus, moral inquiry, like science, must be broadly experiential and hypothetical; Like art, it should use imaginative and dramatic techniques so that thinking can help fully correct morally problematic situations possible. In this regard, many thinkers suggest that we move away from the absolutist model of moral behavior and turn to art as the paradigm of guiding a mechanical and aimless life. To embrace a situation intelligently is to embrace it aesthetically. By acting in this way, it is to protect moral life from formalism and boring repetition and to describe it as flexible, lively and open to development. In this way, it is possible to bring what are seen as the general characteristics of moral life into an integrated and balanced structure. According to Ralph Barton Perry, one of the important representatives of pragmatist thought, understanding what morality really means accepting its claims and understanding its application and critical relationship to art and religion, to all great and permanent initiatives of people. Perry does not focus on the origin and meaning of morality as in the finalist approaches. Based on a direct and empirical method, he sets three standards for measuring morality/values, which he labels with "interest" in what is at hand. These standards; density, choice and inclusiveness. Perry believes that standards should not be based on a definable and objective basis as much as possible, and art is also subject to the same standards. According to Perry, who draws on the effect of art on morality, art, like all other areas of interest, can only develop in a solid and complete society, and the law of solidity and integrity in life is morality. Despite the existence of many people who think that completely abandoning moral standards when dealing with fine arts is a sign of intellectual liberation, according to Perry, art is subject to moral criticism. Those who think

otherwise confuse the concepts of good and beautiful. The confusion of goodness with beauty reflects the tendency to replace action with discretion, thus making life a spectacle rather than an enterprise. Therefore, for Perry, replacing ethical concepts with aesthetic concepts means removing the heart of morality. For Perry, who states that life should be good in its own way, the principles that define that path are primarily moral principles. From all this, our work focuses on Perry's attempt to bring his moral critique of art into a state of complementary balance that does not allow art to become a separate canon, but keeps it tied to the principles of moral life.

Keywords: R. Barton Perry, Pragmatism, Thinking, Morality, Art, Criticism, Balance.

Giriş

Düşünmenin olduğu her yerde doğal olarak eleştirisi vardır. Varoluşa yoğrulan düşünme, sadece bir akıl etme faaliyeti olmayı varlığın çağrısı karşısında öznenin hissiyatı, aklı, kalbi vs. tüm benliğiyle katıldığı bir faaliyetir. Söz konusu bu durum insanın tek yönlü bir arayıştan ziyade en çok, insanın bütün varlığıyla varlıkla karşılaşma hadisesi olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle varoluşla karşılaşmanın en pratik hali olan ahlak öncelikle ne yapacağını ve onu nasıl yapacağını bilmeyi ve onu benimsemeyi gerekli kılar. Bu ahlaki tavır modern dönemde daha çok kesinlikler ve zorunluluklar üzerine kurulu normatif bir yapıya karşılık gelir. Modern dönemde ise ahlakın ağırlık merkezinin değişmesiyle birlikte geleneksel erdem ahlakından farklı olarak daha çok öznellik ve olumsuzlukla inşa edilen ahlaki tutum metafizik/teorik bir inşa sürecinden ziyade daha çok toplumsal ilişkilere gömülü işlerlik ve esnekliğe karşılık gelir. Bu bağlamda pragmatistlere göre ahlakilik, ahlaki ikilemlere tam ve kesin cevaplar vermenin yanlış olduğunu kabul etmeyi de beraberinde getirir. Bilim gibi ahlaki araştırmanın da deneyimsel ve hipotetik olması; sanat gibi tahayyül ve dramatik teknikleri kullanması ve böylece düşünmenin, ahlaki açıdan problematik durumları mümkün olan en geniş şekliyle düzeltilmeye yardım etmesini esas alır. Bu doğrultuda pek çok düşünür ahlaki davranışın resmini mutlakçı modelden uzaklaşarak mekanik ve amaçsız bir yaşama yön vermenin paradigması olarak sanata dönmemizi önerir. Pragmatist düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olan Ralph Barton Perry'ye göre ahlakın gerçekte ne olduğunu anlamak, onun iddialarını kabul etmek, onun sanata ve dine, insanların tüm büyük ve kalıcı girişimlerine uygulanışını, eleştirel ilişkisini de anlamaktır.

Perry, finalist yaklaşımlarda olduğu gibi ahlakın kökeni ve anlamına odaklanmaz. Dolaysız ve ampirik bir yöntemden hareketle el altında olana “ilgi” ile etiketlediği ahlakı/değerleri ölçümde de üç standart belirler. Bu standartlar; yoğunluk, tercih ve kapsayıcılıktır. Standartların mümkün olduğunca tanımlanabilir ve nesnel bir zemine dayandırılmaması gerektiğine inanan Perry'ye sanat da aynı standartlara tabidir. Sanatın ahlak üzerindeki etkisinden hareket eden Perry'ye göre sanat, diğer tüm ilgi alanları gibi, ancak sağlam ve bütün bir toplumda gelişebilir ve hayattaki sağlamlığın ve bütünlüğün yasası ahlaktır. Dolayısıyla Perry'ye göre sanat; ahlaki eleştiriye tabidir. Hayatın kendi yolunda iyi olması gerektiğini ifade eden Perry için söz konusu yolu tanımlayan ilkelerin öncelikli olarak ahlaki ilkelerdir. Söz

konusu ahlaki ilkelerin ufku hayat olup bu ufuk farklılıkları karşı karşıya değil aynı yöne bakacak şekilde yan yana getirmeye olanak sağlayan ufuktur. (1954: 85, 350-352). Hayatı üst bir çatı olarak görüldüğünde her türlü düşünce faydalanılabilir bir zemine, yani deneyime taşınmış olur. Söz konusu anlayış varoluşa dair insanın bütün yetileriyle bir dikkat kesilmesi olup, insanın her zaman düşünmeden pay alacağını vurgulamak anlamına gelir. Ancak bu hususu ahlâka dönüştürmedikçe düşünmenin hep eksik kalacağı anlamına gelir. Çünkü varoluşu değiştirmek her zaman bilmekten daha fazla çabayı gerekli kılar. Buradan harekete çalışmamız, Perry'nin sanatı ahlaki eleştirisi bağlamında, sanatın ayrı bir kanon olmasına izin vermeyecek biçimde onu ahlaki yaşamın ilkelerine bağlı kılan tamamlayıcı bir denge durumuna kavuşturma çabasını odaklanmayı amaçlamıştır.

Düşünme, Deneyim ve Ahlak

Herhangi bir düşünürün yaşadığı çağda kendi dili, kavram örgüsü, kaygı ve tecrübesiyle anlamlandırdığı bir dünyayı yansıttığı bir uğraş olan düşünme, esasında ilişkileri belirleme sürecidir (J. Dewey 2022: 15, 87). Her çağın kendine has ilişkiler ağı söz konusu olduğundan belirli bir çağın dilini bütün çağlar için geçerli hâle getirmek; her düşünce, kelime veya kavram için asrın referans yorumu esas saymak, düşünme faaliyetinin kendisine yönelik bir haksızlıktır. Ayrıca insanın “düşünüyorum” dediğinde salt bir şeyi düşünmekten ziyade bir kavrayış ve buna bağlı bir dünya görüşü ve yaşantıya da göndermede bulunduğunu ifade edebiliriz. Diğer bir ifadeyle kendi zamansal ve mekansallığına bağlı referans ile gerçekleşen düşünme düşünürün düşüncesinden bağımsız değildir. Bu bağlamda düşünür ya da filozof, söz konusu payın sorumluluğu çerçevesinde bağlı olduğu kültürün ve medeniyetin ufkuna gönderme yapar ve oradan anlamlar zinciri oluşturur. Bu doğrultuda düşünmenin bir ürünü olan bilgi de evrensel ve zorunlu bir bilgi olmaktan çok yerellik ve olumsuzlukla ifade olunur. Yerellik ve olumsuzluğa dayanan bilme, tabiatı gereği her türlü düşünceyi deneyim alanında faydalanılabilir bir zemine taşır. Dolayısıyla düşünme varoluşla iç içedir.

Düşünmenin bir ürünü olan düşünce ise aynı zamanda hakkında konuştuğumuz konuyu özelleştiren bir çabadır. Nitekim bu çaba, varoluşu oluşturan objelerin ne olduğu sorusunu ancak bir teori ya da betimleme içinde anlamlı olduğunu kabul etmeyle başlar. Bu kabul insan ilgi ve amaçları doğrultusunda olgu ve olayların betimlendiğini; temele aldığı

çok sayıda bakış açısıyla teorilerini oluşturduğunu ifşa eder. Bu doğrultuda insanın kendi mizacı ve idraki doğrultusunda dünyaya yönelerek ondan bir anlamlar zinciri oluşturması, aslında düşünmenin bir ürünü olarak bilginin evrensellik ve zorunluluğunu değil; yerellik ve olumsuzluğu vurgular. O halde bilginin insan zihninde bir anlam ve şekil kazandığı gerçeği, yukarıda da belirtildiği üzere düşüncelerin zaman ve mekâna bağlı olarak değişebileceğini göstermekle birlikte, düşünceler arasında oluşturulabilecek bir köprüyü olumlar. Bu çerçevede düşüncelerin kendi referans çerçevesini oluşturan zamansal ve mekânsal farklılıklar, onları ortak bir zeminde yöntem ve içerik olarak mutlak anlamda birleştirmeye yönelik bir tereddüt oluştursa da söz konusu meselenin bu kadar basit olmadığının fark edilmesi gerekir. Zira anlamlar zinciri oluşturan insanın seçici ve amaç güdücü zihin yapısı hatırlandığında “anlam” denilen şeyin sabit olmadığı, bilakis insanın yaklaşım ve yaşam tarzına göre değiştiği ve bu yönüyle bilginin de hayattan kopuk, cansız ve ulaşılamaz bir değişmezliği ya da belirli kaideler etrafında şekillendirilmiş, evrensellik ve zorunluluk için belirli formlara sokulmuş ve böylece yaşamdan uzaklaşan bir yapıyı değil; yaşamı, deneyimi ve olumsuzluğu ön plana çıkaran bir işlevselliği ifade ettiği gerçeği açığa çıkar. Bu çerçevede bilgi açısından bir yöntem tiranlığı içerisine giren Avrupa merkezci anlayışın aksine anlam farklılıklarını ve ufukların kaynaşmasını temele alan bilme anlayışının düşünceleri karşı karşıya değil bir ufka bakacak şekilde yan yana getirmeye olanak sağladığını fark etmek gerekir. Söz konusu ufuk ise tüm insanlığı içine alan “hayat”tır. Yukarıda ifade edildiği gibi evrensellik ve zorunluluğa değil, yerellik ve olumsuzluğa dayanan bilme anlayışı, hayatı üst bir çatı olarak kabul ederek her türlü düşünceyi faydalanılabilir bir zemine, yani deneyime taşır. Deneyimde yan yana gelen düşünceler, karşılıklı diyalektikle kendi içerisinde birleşen, dönüşen ya da farklılıkları ortadan kaldırılan bir nitelikte değildir. Aksine deneyim, her türlü yorum ve farklılığa açık bir yapı arz eden ve böylece hem yeni ufukların ortaya çıkmasına hem de ufukların kaynaşmasına olanak sağlayan bir zemini seslendirir.

Düşünmenin beşerî ve varoluşsal bir hadise oluşu, onun sadece ratio’dan ibaret olmadığı anlamına gelir. Varoluşa dikkat kesilen düşünme, var olanda sadece rasyonel dayanak aramaz. Başka bir ifadeyle düşünme meselesini sadece akla endekslediğimizde, varlıkla irtibatımız sadece akıl üzerinden kurulmuş olur. Öncelikle “İnsan düşünce varlığıdır” demek; düşünmenin, varoluşu ortaya koymada etkin bir güç olduğunu, insanın her zaman

düşünmeden pay alacağını vurgulamak anlamına gelir. Ancak bu hususu ahlâka dökmedikçe, yani bilmeyi yapmaya çevirmedikçe, kültürümüzün ifadesiyle ilmi irfana dönüştürmedikçe düşünmenin hep eksik kalacağını fark etmek gerekir. Bu noktada belki de başlatıcı bilgi, bilme, düşünme mevzuudur ama düşünmeye eşlik eden ahlakın da mevcudiyeti gereklidir. Açıkçası bir kimsenin bir şeyleri bilmesi, yani sadece düşünmesi varoluşu değiştirmez.

Varoluşu değiştirecek, o düşünmeye uygun bir yaşantı hali, ahlaktır. Bu hususu düşünmenin salt bilmeye ya da hakikat arayışına ilişkin yanından çok, yaşantı durumuna vurgu yapması olarak okumak gerekir. Düşünmenin en önemli özelliğinin yaşantıya dönüşen bir niteliğe sahip olması olduğunu fark ettiğimizde onun yaşananları anlamlandırma ve onları en iyi şekilde hayata yansıtma faaliyeti olarak tezahür etmesi gerektiğini anlayabiliriz.

Başka bir açıdan düşünme, deneyimlerimizi kendi gerçekliği içinde açan; hayatın aktüel, daha geniş ve asli durumlarını rapor ederek onları şahsiyetimiz üzerinden “inşa eden” faaliyeti temsil eder. Çünkü hayat içinde edindiğimiz tüm deneyimlerimiz bizden birleştirme, ahenk ve organizasyon talep eder. Düşünme, öncelikle dünyayı kendi evimiz gibi hissetmeye ve dünyayla bir yakınlık kurmamıza, ardından deneyimlerimize farklı açılardan bakmaya hizmet eder. Öyleyse ahlaki bir zeminde düşünmek, varoluşu mümkün olduğu kadar farklı boyutlarıyla anlamak ve yaşantıya dönüştürmek demektir.

Düşünmenin ahlaki zemini ister istemez varlığı bir olagelme ve olagelmeyi de düşünmenin yegâne meselesi haline getirmektir. Ahlaki tefekkür yalnızca zihinde gerçekleşen bir durum değildir. O çoğu zaman çatışan iki durum karşısında karar verme sürecidir. Bu süreç, ahlaki açıdan gerekçelendirilebilir olan birbirine indirgenemez davranış tarzları olduğu durumlarla karşılaşıldığında ortaya çıkar. Sözgelimi vatanını seven bir kişi bir savaş çıktığında bu savaş vatanının aleyhine haksız bir savaşa savaşı desteklemekle desteklememek arasında kalabilir. Bu durumda çatışan ahlaki değerler vardır ve kişi birbirine indirgenemez bu değerler arasında seçim yapmak zorundadır. Ahlak teorisi kişinin bu seçimde yapması gereken şeyin düşünme türünün genişletilmiş şeklidir. Ahlaki tefekkür diğer davranışlarla eş zamanlı gerçekleşen bir eylemdir. Yaşamın ayrı bir parçası değildir. Diğerleriyle organik bir ilişki söz konusudur.

Ahlaki tefekkür rasyonel bir süreç değildir. Hayal gücünün, duyguların ve aklın her üçünün de işlevsel olduğu canlı ve sürekli bir durumdur. Ahlaki tefekkür hayatın dışında hayata dayatılmış dışsal bir otorite değildir. O bizatihi hayatın içinde ve hayatı zenginleştiren ve estetize eden bir imkandır. Ahlaki tefekkür sosyal, deneyimsel, estetik ve yaratıcıdır. Ahlaki tefekkür, varolan eylemdeki karışıklığı çözmek, sürekliliği düzenlemek, ahengi yeniden ikame etmek, kararsız güdülerden faydalanmak ve alışkanlıkları yeniden yönlendirmektir. Bu akıştaki kırılmalar ahlaki kararları gerektiren problem durumlarıdır. Problematik durumlardan onların çözümlerine doğru giden süreç bizim ahlaki yaşamımızın bütünü oluşturamazlar fakat onun en yoğun ve önemli aşamalarından biridirler (G.F. Pappasm 2008: 108)

Ahlaki yaşamın estetik olması ahlaki yeniden yapılandırmanın nasıl gerçekleştirileceğiyle ilgilidir. Örneğin bu bağlamda Dewey parçalı, bütünlükten uzak ve mekanik olan şeyle estetik olan şeyi karşılaştırır. Dewey bizi ahlaki davranışın resmi mutlakçı modelinden uzaklaşarak mekanik ve amaçsız bir yaşama yön vermenin paradigması olarak sanata dönmemizi salık verir. Dewey'e göre ancak bu şekilde eylemde bulunarak ahlaki yaşamı şekilcilikten ve sıkıcı tekrarlardan koruyabiliriz. Onu esnek, canlı ve gelişmeye açık olarak betimleriz. Ahlaki yeniden inşa estetik bir şekilde gerçekleştirilir. Yine Dewey, estetiği mekanik, parçalı, bütünlükten yoksun ve diğer tüm anlamlı olmayan angajman biçimleriyle karşılaştırır. Ona göre bir durumla “akıllıca ilgilenmek”, onunla “estetik olarak” ilgilenmektir. Böylece “ahlaki yaşam biçimciliğe ve katı tekrara düşmekten korunur. Esnek, canlı ve büyüyen hale getirilir.” Bu doğrultuda sanat ya da estetik ahlaki yaşam, çalışma ve oyun arasındaki bir dengeyi sağlayarak ahlaki yaşamın genel özellikleri olarak görülen şeyleri bütünlüklü bir yapıya kavuşturur (G.F. Pappasm 2008: 166). Çünkü estetik boyut, dogmatik söylemlerin içerdiği riskleri göze almadan, insanları bir araya getirme (religare) yolunda basit çareler sunar. Sanat eseri beyin fonksiyonlarının hiyerarşisinde en yüksek düzeyi, niyetler ve akıl düzeyini işe koşturmakta, zorunlu olarak açık us yürütmeye başvurmaksızın duyusallık (sensualite) ile akıl arasında uyum yaratmaktadır. Sanat, formüle bağlanmış düşünüp taşınma olmaksızın özgür bir yaratımdır (J. P. Changeux ve P. Ricoeur 2013:278).

Aslolan Estetik Değil Etikdir

Düşünmede olduğu gibi ahlaki bağlamda da sanat ve estetik ile

pragmatizmde yaşama genişlik katıp iyiyi cazip kılmayı, olasılıkları çoğaltmak amaçlanır. Fakat söz konusu genişlik eleştiriden muaf olmayıp belirli standartlara tabidir. Pragmatistlere göre, hayatın anlamı teorik çerçeve ile değerlendirilemez. Çünkü pragmatistlere göre hayat üst anlatılardan ziyade akıp giden yaşamın içerisinde kendi dinamikleri ile inşa olur. Bu bağlamda yaşama idealin en iyi seçimi deneyim zenginliğinden bağımsız değildir. Dolayısıyla deneyimi azaltan, tecrübelerle yeteri kadar yer açmayan ahlaki yaşam olumlanmaz. Çünkü ahlaki alan bir olumsuzluk alanıdır ve ahlaki anlamda iyi yaşam modu olarak geleneksel anlamda öne çıkarılan; münzevi *yaşam*, *otoriterlik*, *kuralcılık* ve *ütopyacılık* gibi hususlar birer ahlaki yanılğı olarak görülür. Bunun tam aksine ahlakilik *vicdan*, *politika*, *hukuk*, *ekonomi*, *eğitim*, *sanat* ve *din* gibi ahlaki kurumlar çerçevesinde öne çıkarılır. Çünkü Ralph Barton Perry’ye göre ahlaki kurumlar toplumsal uyumu başarmak için oluşturulan kurumlardır (1954: 156).

Sanat sahici bir “iyi hayat” hayalini paylaşmaya çağırır. Gerçekte, ne normatif biçimleriyle hukuk veya ahlakın, ne de mutlak nesnellik söylemiyle bilimin başarabildiği şeye ulaşır: hayal dünyasını geliştirmek, yeni ortak hayat planları ortaya çıkarmak, uyumlu ve paylaşılacak bir geleceğin hayalini kurmaktır (J. P. Changeux ve P. Ricoeur 2013: 279). Söz konusu çerçevede Perry “iyi yaşamı” ahenkli bir mutluluk olarak tanımlar (1954: 104). Ahlaki yaşam ya da değerler alanı Perry’ye göre yanılmaz bir tarif değil, bir arayıştır (Perry, 2007:42). Söz konusu arayış insanın ilgi ve çıkarlarıyla ilgili standartların oluşmasını temin eder (R. B. Perry, 1954: 87). Fakat söz konusu standartlar değerlerin alanının aynı zamanda fedakarlıklar alanı olarak görülmesine de engel değildir.

Pragmatist felsefenin en önemli temsilcilerinden birisi olan Perry’nin sanat ve estetik anlayışı onun iyi anlayışı ile paraleldir. Mutlak ve nesnel iyi eleştirisine dayalı iyi anlayışı ile Perry insan çıkarlarının karmaşıklığının üstesinden gelmeye çalışır. Çünkü Perry’ye göre önceden tanımlanmış mutlak iyi, hayatın kaygılarını gideremeyeceği gibi onun oluşturacağı düzen de bu dünyanın gerçek karakterini yansıtmaz. Perry bu bağlamda ahlak ve değer arasında bir ayrıma gider. Ona göre ahlak; her dönemde var olan “iyi”nin eşkâlini önceden verili olarak kabul ederken değer; cari olan iyinin insan tarafından sürekli keşfine imkân vermektedir. Dolayısıyla Perry’e göre “değerli” olan metafiziksel ya da özcü bir belirlenimle belirlenemez. Perry için söz konusu süreci öznenin “ilgi”si çerçevesinde ele alır. “Değerli olmak, ilgi konusu olmaktır. Değerli olarak değerlendirilmek,

değer yargılamasında olduğu gibi, ilgi konusu olarak değerlendirilmelidir. Değerin yargısı, ilginin alındığı etkiye ilişkin herhangi bir şey hakkında yargıda bulunur” (Perry, 1950:366). “İlgi”nin gücü de rekabetteki önceliğinden gelir (Perry, 1954: 56).

İyi, basitçe mümkün olan en büyük iyidir ve genel anlamda, herhangi bir ilgi nesnesi anlamına gelir (Perry, 2007:59). Hayatın güzel olması için nesne haline getirilmesini savunan Perry’ye göre hayatın güzel yaşanmasını tanımlayan ilkeler ahlakidir. Estetik ilgi, pratik ve bilişsel çıkarlarla iç içe geçen ve kendine özgü evrenselliği bulunan bir ilgidir. Buradan hareketle Perry metafizik idealizm yerine *estetiği* temel alır. Çünkü estetik idealizm daha nesnel olarak deneyimden gelir. Estetik idealizmin karakteristiği estetik bir *ilgi* gösterilmesini yansıtır (Perry, 2007: 147). Estetik idealizm nihai anlamda özneyi motive etmeye ve umudunu tazelemeye yönelik bir girişim olarak okunabilir. Estetiğin, her türlü dolaysız yararcılıktan ayrı ve farklı bir zevk, doyumluk ve rahatlık getirdiğini ifade etmek gerekir. Fakat aynı zamanda insanlık için pozitif bir gücü de vardır. Söz konusu güç aynı duygu ve heyecanı paylaşmayı, daha iyi bir karşılıklı anlayışa katılmayı beraberinde getirir. Platon’un “iyi” idesi “güzel” idesini birbirine bağlaması, Orta Çağ düşünürlerinin “aşkın değerler” dedikleri “doğru, iyi ve güzel”i geniş bir sistem halinde birleştirmeleri söz konusu anlayışın tarihsel süreçlerdeki en somut örnekleridir (J.P. Changeux ve P. Ricoeur 2013:282).

Perry’ye göre kendine özgü karakteri ile güzel sanatları motive eden, bunları faydalı, endüstriyel veya pratik sanatlardan ayıran ve genellikle güzellik adı altında oluşan değerleri nesneler üzerinde sunan bu ilgidir (1954: 323). Fakat Perry’ye göre iyi güzelle karıştırılmamalıdır. İyiliğin güzellikle karıştırılması, eylemin yerine takdiri koyma ve böylece hayatı bir girişimden çok bir gösteri yapmaya götürür. Dolayısıyla etiği estetik anlayışlarla değiştirmek, ahlakın kalbini çıkarmaktır.

“İlgi” doğrultusunda temellendirdiği değerleri “yoğunluk, tercih ve kapsayıcılık R. B Perry 1950: 615-616) olmak üzere üç temel standarta tabi tutan Perry’ye göre söz konusu standartlar somut, mümkün olduğunca tanımlanabilir nesnel bir zemine dayandırılmaya çalışılır (1954: 85). Değerlere söz konusu standardizasyonu sağlayan ilkeleri tanımanın yoluysa felsefe ve sağduyudur (R.B Perry 1950:618). Perry’ye göre insanın estetik yaşamı, yaşamının diğer standartlarından herhangi biri gibi toplam yaşamının içine yerleştirilmiştir.

Her ne kadar ahlaki anlamda sanat ve estetik başlıca ahlaki kurumlar olan vicdan, siyaset, hukuk ve ekonomi gibi kurumlarının değerlendirilmesindeki içsel ahlaki standarttan farklılık gösterse de nihai anlamda sanat da ahlaki eleştiriden muaf değildir. Sanatsal faaliyetler ve zevkler tesadüfi olarak ahlaki olsalar da hayatın organizasyonu ve uyumlu işleyişinde estetik ilgi, özellikle ahlakın yokluğunda devreye girerek ahlaki gevşekliğin hoşgörüsü çerçevesinde sanatsal dehanın yaratıcılığı için ödenmesi gereken bir bedel olarak kabul edilir.

İyiliğin güzelle karşılaştırılması, eylemin yerine takdiri koymaya ve böylece hayatı bir girişimden çok bir gösteri yapma eğilimi olarak algılanmasına neden olur. Dolayısıyla Perry'ye göre *“sanat; ahlaki eleştiriye tabidir, çünkü ahlak, sanatın ve diğer her iyi şeyin mümkün olduğu tüm çıkarlar düzenini belirleyen yasadan ne fazla ne de eksiktir.”* Bu bağlamda sanat için sanattan bahsetmek tutarlı değildir (2007:121).

Sanat, diğer tüm ilgi alanları gibi, ancak sağlıklı ve bütün bir toplumda gelişebilir ve hayattaki sağlamlığın ve bütünlüğün yasası ahlaktır. Sanatın ahlaki eleştiriden muaf olma iddiası, genellikle bu iki yanlış anlama biçiminden kaynaklanmaktadır. Perry'ye göre sanatın gücü, çekiciliklerini yoğunlaştırmak, onları anında harekete geçirmek için diğer çıkarlarla olan ittifakından gelir. Sanat, uyuyan dürtüleri canlandırmanın bir yoludur. Söz gelimi müzik, vatan sevgisini ya da Tanrı sevgisini yeniden alevlendirmenin bir aracıdır, öyle ki, insanlar şevkle silaha sarılınsınlar ya da zorluklara ve sıkıntılara şikâyet etmeden katlanabilsinler. Fakat sanatın teşvik ettiği bu heyecan, ahlaki olarak belirsiz olabilir; herhangi bir şekilde içi boşaltılabilir ve bunun sonucu olarak yaşamın istikrarsızlığına neden olabilir (E. Kılıç 2022: 87-97).

Yaşamın gerçek yapısı ahlaki olduğundan yaşamı her ne sebeple olursa olsun başka türlü temsil etmek onu tahrif etmeye götürür. Dolayısıyla Perry'ye göre estetik ilgi hakikati iddia ettiği sürece, kendisini hakikat standardına tabi kılar. Estetik ilginin ürünü olan sanatın, insanlığın saygınlığına atıfta bulunulan yönleri vardır. Bunlar; özgünlük, mükemmellik, anıtsal etkileyicilik, itiraz derinliği, nesnenin derinliği, kültürel önem, evrensellik, kalıcılık ve mistik yüceltme gibi belirli yönlerle karşılık gelir (1954: 351). Bu bağlamda Perry için sanat, kültürün ya da medeniyetin niteliğini değerlendirmenin nihai ölçümüdür.

Sonuç

Düşünme, varoluşu ortaya koymada etkin bir güç olduğundan insan daima düşünmeden pay alır. Fakat beşerî ve varoluşsal bir hadise olan düşünme, sadece ratio'dan ibaret değildir. Çünkü düşünme ahlâka dökülmedikçe, yani bilmeyi yapmaya çevirmedikçe oluşacak eksikliği fark etmemiz gerekir. Varoluşu değiştirecek, o düşünmeye uygun bir yaşantı hali, ahlaktır. Diğer bir açıdan düşünme, her türlü deneyimimizi açan; hayatın aktüel, daha geniş ve asli durumlarını bize rapor ederek onları şahsiyetimiz üzerinden “inşa eden” faaliyet olduğundan tüm deneyimlerimiz bizden birleştirme, ahenk ve organizasyon talep eder. Bu bağlamda ahlaki bir zeminde düşünmek, varoluşu mümkün olduğu kadar farklı boyutlarıyla anlamak ve yaşantıya dönüştürmek demektir.

Ahlaki tefekkür hayatın dışında hayata dayatılmış dışsal bir otorite değil, hayatın içinde ve hayatı zenginleştiren ve estetize eden bir imkandır. Ahlaki tefekkür sosyal, deneyimsel, estetik ve yaratıcıdır. Ahlaki yaşamın estetik olması ahlaki yeniden yapılandırmanın nasıl gerçekleştirileceğiyle ilgilidir. Bu doğrultuda ahlaki yaşam şekilcilikten ve sıkıcı tekrarlardan korunup, canlı ve gelişmeye açık olabilir.

Perry, ahlaki hayatın zeminine metafizik idealizm yerine estetik idealizmi yerleştirir. Fakat sanat, her ne kadar ahlaki hayata canlılık ve esneklik katsa da sanat ve estetik ahlaki eleştiriden muaf değildir. Hayatın güzel olması için nesne haline getirilmesi arzulanır. Fakat Perry'ye göre hayatın güzel yaşanmasını tanımlayan ilkeler temelde estetik değil, ahlakidir. Dolayısıyla iyi güzelle karıştırılmamalı, eylemin yerine takdir koyulmamalıdır. Aksi taktirde etik estetikle yer değiştirmiş olur ve söz konusu yer değişimi hayatı somut, mümkün olduğunca tanımlanabilir nesnel bir zemine dayandıran standartlarla çelişir. Bu bağlamda Perry'ye göre söz konusu standartları ilgilendiren hiçbir şey eleştiriden muaf değildir. Diğer bir ifadeyle sanat tüm çıkarlar düzenini belirleyen yasadan ve eleştiriden muaf olamaz. Sanat için de diğer tüm ilgi alanları gibi, ancak sağlıklı ve bütün bir toplumda gelişebilir ve hayattaki sağlamlığın ve bütünlüğün yasası olan ahlaki eleştiriye tabidir. Perry için yaşamın gerçek yapısı ahlaki olduğundan aksi bir durum istikrarsızlığa ve tahrifata yol açar.